DOI: https://doi.org/10.59295/DIA.2023.2.11
CZU: 391.2:069.02(478-21)
Orcid ID: 0009-0003-8081-3430

CĂMAȘA FEMEIASCĂ TRADIȚIONALĂ DIN PATRIMONIUL MUZEULUI DE ISTORIE ȘI ETNOGRAFIE AL MUNICIPIULUI BĂLȚI

Stela DRAGUȚAN

Muzeograf la Muzeul de Istorie și Etnografie din municipiul Bălți. Meșter popular în broderie.

Preocupări muzeografice: promovarea cămășii tradiționale, ateliere educative de croire și broderie a cămășii tradiționale, cercetarea etnografică în domeniul portului popular. Curator al expoziției „Interferențe culturale – port național" (2022).

Cămașa femeiască tradițională din patrimoniul Muzeului de Istorie și Etnografie al municipiului Bălți

Rezumat. Articolul de față prezintă două cămăși femeiești din patrimoniul Muzeului de Istorie și Etnografie al municipiului Bălți și anume *cămașa încrețită la gât cu altița separată* și *cămașa dreaptă cu platcă*. Cercetarea cămășilor femeiești tradiționale selectate pentru acest studiu, prin descrierea pânzei și a croiului, a dispunerii ornamentelor pe cămăși și a tehnicilor de broderie și asamblare, se dorește a fi o contribuție la reafirmarea importanței fiecărei piese de port popular din colecțiile muzeului întru recuperarea specificului zonal și cunoașterea diversității modelor de cămăși tradiționale, din punct de vedere al materiei prime, tehnicilor de confecționare și ornamentare. La fel, ne propunem să contribuim la efortul comun de redescoperire a potențialul cămășii femeiești și de a asigura o mai bună promovare în mediul publicului larg.

Cuvinte-cheie: cămașă femeiască tradițională, colecții muzeale, cămașa cu altița, cămașa cu platcă, patrimoniu.

The Traditional Women's Shirt from the Heritage of the Museum of History and Ethnography of Bălți Municipality

Abstract. The present article presents two women's shirts from the collections of the Museum of History and Ethnography of Bălți municipality, namely *the pleated neck shirt with separate „altița"* and *the straight shirt with placket*. The research of the traditional women's shirts selected for this study, by describing the cloth and cut, the arrangement of the ornaments on the shirts and the embroidery and assembly techniques, is intended to be a contribution to reaffirming the importance of each piece of traditional wear in the museum's collections in the recovery of regional specificity and knowledge of the diversity of traditional shirt models, from the point of view of raw material, manufacturing techniques and ornamentation. In the same way, we aim to contribute to the common effort to rediscover the potential of the women's shirt and to ensure a better promotion in the environment of the general public.

Keywords: traditional women's shirt, museum collections, *„altița"* shirt, shirt with a placket, heritage.

Introducere

Muzeul de Istorie și Etnografie din municipiul Bălți (fondat în 1960) este păstrătorul moștenirii culturale, materiale și spirituale, cu precădere a artefactelor care au obținut statutul de obiecte de patrimoniu cultural din localitățile raioanelor de nord ale Republicii Moldova. La moment, muzeul înregistrează o vastă colecție de etnografie, care se completează sistematic. La capitolul *obiecte ale portului popular*, patrimoniul muzeal include: cămașă dreaptă, cămașă încrețită la gât, cămașă de mireasă, năframă, ștergar, catrință, vâlnic, ciorapi, brâu, brânel, opinci, traistă, căciulă/cușmă, pălărie, cămașa bărbătească, cămașa cu fustă, cămașă fără guler, pieptar, ițari, izmene, cingătoare, brâu, chimir, suman, opinci. Din totalitatea pieselor ce formează costumul tradițional, cămașa rămâne a fi o piesă de port definitorie, studiată de specialiști ca structură morfologică și funcție decorativă. Din punct de vedere morfologic, în Moldova istorică și actuala Republică Moldova distingem *cămașa croită cu altița separat* și *cămașa de tip poncho [cămașa dreaptă], cu mâneca din umăr*, ambele atestate pe renumitul monument de la Adamclisi și Columna lui Traian [1, p. 13].

Articolul de față prezintă două cămăși femeiești din patrimoniul Muzeului de Istorie și Etnografie al municipiului Bălți și anume *cămașa încrețită la gât cu altița separată* și *cămașa dreaptă cu platcă*. Cercetarea cămășilor femeiești tradiționale selectate pentru acest studiu, prin descrierea pânzei și a croiului, a dispunerii ornamentelor pe cămăși și a tehnicilor de broderie și asamblare, se dorește a fi o contribuție la reafirmarea importanței fiecărei piese de port popular din colecțiile muzeului întru recuperarea specificului zonal și cunoașterea diversității modelor de cămăși tradiționale, din punct de vedere al materiei prime, tehnicilor de confecționare și ornamentare. La fel, ne propunem să contribuim la efortul comun de redescoperire a potențialului cămășii femeiești și de a asigura o mai bună promovare în mediul publicului larg. Având în vedere interesul sporit pentru confecționarea cămășilor tradiționale după modele vechi de cămăși, în contextul eforturilor comune de protecție a patrimoniului cultural [2], considerăm importantă publicarea unor astfel de studii de caz, arătând posibile probleme, greșeli sau neajunsuri pe care meșterii populari preocupați de reconstituirea acestor bunuri culturale ar trebui să le înlăture.

Cămașă încrețită la gât cu altiță separată [9].

Cămașa femeiască cu altiță (număr de inventar 1584)

Conform Fișei de Evidență a piesei Muzeului de Istorie și Etnografie din municipiul Bălți, cămașa cu numărul de inventar 1584 a intrat în patrimoniul muzeal prin actul de transmitere nr. 95 din 24 martie 1963, din partea Muzeului de Istorie Naturală și Etnografie din municipiul Chișinău, cu denumirea *cămașă femeiască națională* (rus. – кофта женская национальная) [3, p. 8]. Este vorba despre o cămașă de sărbătoare, datată cu prima jumătate a secolului XX, confecționată din pânză de cânepă, țesută la stative în condiții casnice, croită, încheiată, brodată cu fire de lână, încrețită la gât, cu motive geometrice și florale [4, p. 3]. Decorul reprezentat prin motivele geometrice este creat în tehnica punctului bătrânesc în buclă, iar firele de lână sunt vopsite cu pigmenți naturali.

Cămașă încrețită la gât cu altiță separată [9].

Cămașa constă din două bucăți de pânză de formă dreptunghiulară, deseori rupte de-a lungul unui fir sau tăiate. Stanul cămășii este format din două foi de pânză, folosite la partea din față și din spate, la necesitate lărgite cu ajutorul a doi clini ce ajustează cămașa, între care au fost prinse două mâneci. Foile au fost unite și încrețite la gât, iar urmele șirului de găuri ne face să presupunem despre prezența inițială la gât a unei bentițe și a ciucurilor, care nu s-au păstrat până astăzi. Mâneca are două părți componente. Cel mai expresiv element fiind altița, croită separat. Decorul altiței este format din patru registre, repetiția lor fiind următoarea: primul și al treilea registru sunt interpretate cu același model decorativ, prin urmare al doilea și al patrulea sunt împodobite cu un model decorativ diferit. Motivele sunt geometrice, reprezentate prin zigzaguri, romburi, unghiuri și alte elemente din familia liniilor. Elementele altiței sunt încadrate în *scrânciobel*. Altița este unită cu stanii cămășii prin festonare, iar prin încreț este legată de cealaltă parte componentă a mânecii. Cu cele patru registre, altița se prezintă pe 18.5 cm lungime și 11 cm lățime; *scrânciobelul* ce încadrează altița din cele trei părți depășește înălțimea altiței cu doi centimetri, astfel înălțimea totală este de 13 cm. Încrețul este interpretat în formă de romburi, în care se repetă un semn cruciform și poate fi prezentat ca un „strat cu flori", grație tehnicii și nuanțelor cromatice folosite. Încrețul este unul decorativ, fără funcția de a încreți mâneca. Pe mâneci sunt prezente râuri oblice, fiind repetat același model decorativ, brodat în două culori. Partea inferioară a mânecii este încrețită, cusută peste cute și decorată cu bentiță îngustă; pe bentiță este aplicată o broderie prezentă în altiță. Pe stanul din față sunt prezente două râuri formate din medalioane, elementele brodate se regăsesc de asemenea în altiță. Partea din spate este decorată cu două râuri paralele. După finisarea broderiilor, foile de pânză sunt unite funcțional prin festonare și unite decorativ cu cheița *puricel*, pentru o prezentare mai bogată a piesei vestimentare.

Analizând altița cămășii cu numărul de inventar 1584, segmentul cel mai complex și complicat din punct de vedere ornamental, am constatat o ușoară neconcordanță a nuanțelor cromatice de pe altița mânecii drepte în comparație cu cea stângă. Mai exact, altița dreaptă este brodată cu o nuanță mai închisă decât altița stângă. Ipoteza privind pierderea nuanței de bază în urma uzării sau a vopsirii parțiale a firului este contrazisă în urma examinării râurilor de pe stanul din față și cel din spate, unde nuanțele de ață sunt folosite de către creatoare în mod simetric și fără abateri. În opinia noastră, abaterea din cromatica altiței poate fi determinată de alte două posibile probleme apărute în procesul de confecționare cămășii. Prima problemă putea fi legată de posibila epuizare a rezervei de ață cu care creatoarea a brodat prima altiță. La fel, scăparea privind alternanța și simetria cromatică perfectă a altiței de pe mânecile cămășii putea fi determinată de

circumstanțele în care se lucra asupra acestui gen de piese – în serile de iarnă, la o lumină plăpândă, nuanțele apropiate putând fi ușor confundate, iar greșeala observată doar a doua zi dimineață, la lumina zilei. Or, judecând din propria noastră experiență, desfacerea părții sau chiar a întregului model în care s-a produs greșeala solicită din partea creatoarei mai mult efort și timp decât cel folosit la crearea acestuia.

Ținem să precizăm că modelul de cămașă discutat aici presupunea existența poalelor atașate de stanii cămășii. Atașarea poalelor de cămașă se făcea de obicei din altă țesătură, mai dură și de o calitate inferioară. La fel, deseori această unire a poalelor de stanii cămășii era una funcțională și nu decorativă, motiv din care nu se observă aplicații de broderie, ci doar o festonare practică. Chiar dacă la momentul transmiterii în patrimoniul muzeului cămașa avea poalele lipsă, forma bătrânească a croielii ne îndeamnă să credem, la o analiză atentă, că inițial piesa a avut atașate poalele. Acest fapt este confirmat și de urmele lăsate în formă de găuri repetitive pe marginea inferioară a stanilor și a celor doi clini, rămase vizibile în urma detașării poalelor. Lipsa poalelor o putem explica prin necesitatea de schimbare a stofei uzate de către purtătoare, fapt ce nu a reușit însă să-l ducă până la capăt din varii motive; la fel, ținem cont de tendința de modernizare, când încep a fi folosite poale separate.

Cămașă dreaptă cu platcă [10].

Cămașa femeiască cu platcă (număr de inventar 1613)

Cămașa femeiască cu platcă, cu numărul de inventar 1613, conform Fișei de evidență a piesei Muzeului de Istorie și Etnografie din municipiul Bălți. Cămașa a fost primită de la Muzeul de Istorie Naturală și Etnografie din municipiul Chișinău. Conform actului de transmitere a bunului cultural cu numărul 95 din 24 martie 1963, cu denumirea *cămașă femeiască națională* (rus. – кофта женская национальная) [5, p. 48]. Decorul este prezentat prin motive florale, obținute prin puncte mărunte și dense în formă de cruce, cu fire de mai multe culori, de nuanțe vii.

Cămașa cu platcă cu numărul de inventar 1613 este datată cu prima jumătate a secolului al XX-lea, confecționată pe pânză de bumbac, țesută la stative, croită încheiat, brodată, cu decor vegetal și zburătoare (*albinuțe stilizate*) [4, p. 56]. Cămașa este lucrată în pânză de bumbac pentru partea superioară, stanii cămășii și pânză de cânepă pentru partea inferioară, poale. Două foi de pânză formează stanul cămășii și este ajustată cu doi clini, lateral. Cămașa cu platcă, din punct de vedere morfologic, derivă din cămașa dreaptă sau cămașa bătrânească și apare în mediul rural ca urmare a influențelor urbane, devenind populară la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, iar marea ei varietate și larga răspândire a asigurat trecerea treptată de la portul tradițional la cel de influență urbană [6, p. 86]. La momentul intrării cămășii cu platcă în uz, cămășile de sărbătoare se confecționau din pânză de bumbac, creatoarele fiind atrase de pânza nouă, dar respectând

Cămașă dreaptă cu platcă [10].

croiul străvechi cu mâneca prinsă din umăr. *Platca* este elementul nou introdus în partea superioară a cămășii care, de regulă, era cea mai uzată și, la necesitate, putea fi descusută pentru spălare sau înlocuire cu una nouă. Platca, sau „peticul, peticelul, speteala, spătuiala, căptușala" [7, p. 16] cum mai este numită în unele localități, putea fi confecționată din două, trei sau mai multe straturi de pânză și avea menirea de „a asigura rezistența pânzei în zona umerilor, parte a corpului uman vulnerabilă la muncile fizice, la dogoarea soarelui și a ploițelor de vară" [8, p. 184]. La fel, „o altă problemă era legată de rezistența la spălat a motivelor brodate. Pentru a evita degradarea ornamentelor, gulerul și manșetele, mai târziu și platca, erau decupate înainte de spălare, apoi cusute din nou fie la o cămașă sau alta" [8, p. 184]. În cazul cămășii cu număr de inventar 1613, platca constituie cel mai decorat element din totalitatea fâșiilor de pânză utilizate la formarea cămășii și este o platcă dublă, prezentată din două fâșii de pânză: partea exterioară este ornamentată în tehnica cruciuliță, partea interioară este formată din două tipuri de stofă (bumbac și in). Dublarea stofei folosite pentru platcă oferă durabilitate și, în același timp, asigură păstrarea ornamentației decorative, stofa interioară putând fi schimbată în momentul uzării și înlocuită cu altă fâșie. Cămașa cu platcă s-a purtat la fel de frecvent ca cea cu altiță, fiind mai nouă în comparație cu cămășile încrețite la gât, iar ornamentele brodate în culori de roșu, bordo, negru, portocaliu, verde închis și deschis, violet închis și deschis, albastru de mai multe nuanțe decât la cămășile bătrânești.

Mâneca cămășii cu număr de inventar 1613 este unită direct de stanii și platcă și este festonată din interior. În partea de jos, ce acoperă antebrațul, mâneca este încrețită sub o bentiță și este prevăzută cu volănașe și ornamentată prin tehnica cruciuliță, formată din aceeași foaie de pânză, pliată spre exterior. Pe corpul mânecii sunt brodate elemente stilizate de flori, crenguțe și albinuțe în repetiție, însă cu fire de alte nuanțe. Mâneca din partea de jos, dispusă cu volănaș este ornamentată în motive vegetale în două nuanțe, fiind decorată cu dantelă de fabrică. Constatăm că broderia de pe mânecă și piept reprezintă un ornament vegetal stilizat, numit și „chicurat cu flori".

Poalele cămășii cu număr de inventar nr. 1613 sunt formate din două foi și jumătate de stofă de cânepă, care este mai dură și de o calitate medie. Partea inferioară a poalelor este marcată cu o bandă ornamentată orizontală, iar mai jos de aceasta se remarcă cheița dublă pentru a festona partea inferioară a poalelor, inclusiv pentru obținerea unui aspect estetic mai bogat.

Pânza folosită pentru confecționarea cămășii cu platcă cu număr de inventar 1613 este din fibre vegetale de trei tipuri: bumbac, cânepă, in. Toate trei tipuri de pânză sunt confecționate în

condiții casnice, aflându-se într-o stare bună. Din pânză de bumbac este confecționată partea superioară, ce formează stanii cămășii, fiind cea mai importantă parte demonstrativă a lucrării și cea mai decorată. Pe pânză pot fi observate cu ochiul liber varii forme geometrice, pânza fiind țesută în patru ițe. Partea inferioară formează poalele cămășii și este confecționată din pânză de cânepă, pe care este aplicată broderia în tehnica cruciuliță, prin repetarea modelelor în formă geometrică în două nuanțe, negru și vișiniu. Pânza de in, nefiind vizibilă pentru ochiul liber, se regăsește în partea superioară anterioară, constituind al doilea strat, formând *platca*; prezentă pe partea din față, aceasta apare asemeni unui scut protector [6, p. 14].

Concluzii

Cămașa cu număr de inventar 1584 și cămașa cu număr de inventar 1613, aflate la moment în patrimoniul Muzeului de Istorie și Etnografie din municipiul Bălți, constituie expresii ale identității culturale românești din Basarabia și pot servi drept bază pentru reproducere și multiplicare, în vederea perpetuării valorii de patrimoniu a acestora. Cercetarea lor contribuie la recuperarea și salvgardarea patrimoniului cultural românesc, mai ales în contextul înscrierii *Artei cămășii tradiționale femeiești cu altiță – element de identitate culturală în România și Republica Moldova* în Lista Reprezentativă UNESCO a patrimoniului cultural imaterial al umanității.

Referințe bibliografice:

1. Pavel, Emilia. *Portul popular moldovenesc*. Iași: Junimea, 1976.
2. Rezneac, Corina. *Aspecte din istoria legislației internaționale în domeniul protecției patrimoniului cultural imaterial*. În: „Buletin Științific. Revista de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie (Serie Nouă)", nr. 11(24), 2009, p. 245-253.
3. Bănățeanu, Tancred et al. *Arta populară în Republica Populară Româna. Port-țesături-cusături.* București: Ed. de Stat pentru Literatură și Artă, 1957.
4. Romstorfer, Karl. *Port popular din colecțiile de etnografie ale muzeelor din Suceava, Cernăuți și Bălți*. Suceava: Ed. Muzeul Bucovinei, 2015.
5. Ciobanu-Țurcanu, Viorica. *Din istoria costumului*: *evoluția în spațiu* și *timp al costumului în Moldova*. Chișinău: Ed. Pontos, 2005.
6. Buzilă, Varvara. *Costumul Popular din Republica Moldova. Ghid Practic*. Chișinău: Ed. Reclama, 2011.
7. Paliț-Palade, Iulia. *Portul popular din Republica Moldova*. Chișinău: Grafema Libris, 2003.
8. Ciocanu, Maria. *Cămașa femeiască cu platcă. Similitudini și particularități*. În: „Buletin Științific. Revista de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie" (Serie Nouă), 2017, nr. 27(40), p. 183-198.
9. Muzeul de Istorie și Etnografie din municipiul Bălți, FB-1, inv. 1584.
10. Muzeul de Istorie și Etnografie din municipiul Bălți, FB-1, inv. 1613.